

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKORNA I SJÖSÅS PASTORAT

VU-plan 2006 David Melchert

Sjösås pastorat består av Sjösås socken, Dädesjö socken samt Drev-Hornaryds socken. Socknarna ligger några mil nordost om Växjö i Kronobergs län och gränsar delvis till Jönköpings län. Landskapet är kuperat och större delen täcks av barrskog. Området var tidigt bebott, vilket framgår av talrika fornlämningar från stenåldern och järnåldern, som det stora fornlämningsområdet av flera tätt liggande järnåldersgravfält väster om Dädesjö kyrka. Namnet Sjösås nämns första gången 1322, men namnet är sannolikt äldre. Den första kyrkan i Sjösås, en träkyrka, uppfördes troligen på 1100-talet. Medeltida kyrkor finns även i Drev och Dädesjö, medan de medeltida träkyrkorna i Eke och Hornaryd revs i samband med att nya kyrkor anlades på 1790- respektive 1860-talet. De nya kyrkor som anlades svarade mot folkökning, ökat välstånd, nya ideal om ljus och klarhet samt förändrade liturgiska förhållanden. Av pastoratets kyrkor används Sjösås gamla och nya kyrka, Dädesjö nya kyrka samt Drevs och Hornaryds nya kyrka. Drevs gamla kyrka saknar uppvärmning och används sommartid och vid julottan. Dädesjö gamla kyrka inlöstes av staten 1907 och förvaltas numera av Riksantikvarieämbetet.

Generella kulturhistoriska värden och karaktärsdrag

- Kyrkan och kyrkomiljön är karaktärsskapande för bygden, ett landmärke och en orienteringspunkt i landskapet. Oberoende av andra förändringar har kyrkan oftast stått kvar på samma plats genom århundraden.
- Kyrkan och kyrkomiljön utgör ett tidsdokument som berättar om olika epokers kyrkliga, politiska, ekonomiska och sociala förhållanden samt seder och bruk. Den har lokalhistorisk betydelse genom att ha varit sockencentrum under lång tid. Kyrkan är en viktig offentlig byggnad som avspeglar en eller flera tidsepoker i socknens historia.
- Kyrkan har kontinuerligt använts i sin ursprungliga funktion som lokal för gudstjänst, förrättningar och andakt under en lång och obruten tid.
- Kyrkan är för många en symbol för trygghet, kontinuitet och förankring i tillvaron.
- Kyrkan är för många människor ett rum för livets högtider, fyllt av personliga minnen.
- Kyrkan har med gemensamma resurser skapats och utsmyckats av församlingsbor. Dess utformning och inredning speglar olika tiders estetiska ideal och bildspråk.
- Kyrkobyggnadens arkitektur och utsmyckning skildras ofta genom symboler och i bilder kyrkans förkunnelse och bibelns berättelse och speglar därmed olika tiders andliga liv och trosföreställningar.

DREVS GAMLA KYRKA

Drev 10:1, Drevs socken, Växjö kommun, Växjö stift, Kronobergs län, Småland

Historik och miljö

Drevs socken är belägen nordost om Växjö, sydväst om sjön Örken. Norra och södra delarna av socknen är starkt kuperade, åker- och ängsmarken upptar bara en obetydlig del av områdets areal. Talrika fornlämningar visar att den på vattendrag rika bygden redan tidigt var bebodd. Drevs kyrka uppfördes i centrum av en gammal bygd. Den lilla romanska stenkyrkan är belägen på en höjd ovanför Drevsjön, vars strandlinje tidigare sträckte sig betydligt närmare

kyrkan. Drevs gamla kyrka är sannolikt uppförd under senare delen av 1100-talet eller första hälften av 1200-talet, vilket gör den till den äldsta bevarade kyrkan i Kronobergs län. Under 1600-talet skedde omfattande reparationer och förändringar av kyrkobyggnaden och större delen av dess inredning, däribland bänkinredning, förnyades. 1624-26 försågs triumfbågsväggen, koret och absiden med kalkmålningar. I väster tillfogades ett torn i trä och till korets norra mur fogades en sakristia, även denna i trä. 1798 skedde ytterligare ombyggnadsarbeten. Vid Esaias Tegnér's biskopsvisitation i Sjösås pastorat 1831 bestämdes att gemensam ny kyrka skulle uppföras för Drevs och Hornaryds socknar. Först i november 1868 invigdes dock den nya kyrkan i Möllekull. Drevs gamla kyrka användes därefter som sockenmagasin och de inventarier man ansåg värdefulla överfördes till den nya kyrkan medan klocktornet, sakristian och delar av inredningen såldes på auktion. Hornaryds träkyrka revs 1870. Ingenting gjordes för att underhålla byggnaden. 1905 begärde och fick församlingen genom Vitterhetsakademien statliga anslag för att reparera det mycket bristfälliga taket. I en höststorm 1920 skadades såväl tak som takstol och man fick åter statliga anslag för att reparera kyrkan. Takstolen iordningställdes och nytt spåntak lades. Vidare återskaffades den del av bänkinredningen som tidigare bortrivits. Yttertakets spåntäckning har senare ersatts med tegel. Frånsett dessa smärre underhållsarbeten och förändringar står den medeltida stenkyrkan i Drev kvar i samma skick som den lämnades 1868.

I kyrkans närhet ligger flera gårdar av kulturhistoriskt värde och med ålderdomliga namnformer. Även i omgivande odlingslandskap finns äldre epoker åskådliga genom stenmurar, odlingsrösen och stentippar.

Kyrkoanläggningen

Drevs gamla kyrka omges av en liten, i det närmaste kvadratisk kyrkogård inhägnad av kallmurar av gråsten. Den nuvarande ingången är placerad i det nordvästra hörnet av kyrkogården och stängs av enkla trägrindar. Till kyrkogården ledde tidigare, liksom i Sjösås, tre stigluckor av trä. Endast ett fåtal äldre gravminnen finns numera bevarade på kyrkogården. Den nuvarande klockstapeln uppfördes 1956 efter ritningar av länsarkitekt Hans Lindén. Klockstapeln är placerad norr om kyrkogården på andra sidan landsvägen. Kyrkan är uppförd efter det för de romanska absidkyrkorna vanliga schemat frånsett det tvärrektangulära, mot öster avsmalnande koret. Absiden är även påfallande vid och fyller i det närmaste ut hela korgaveln. Ett flertal kyrkor med samma planlösning finns bevarade i Skåne och Västergötland. Drevs kyrka har behållit sin ursprungliga, romanska plan i det närmaste oförändrad. De mer än metertjocka murarna är uppförda av kluven marksten. Det parti av västmuren, som dolts av trätornet, står oputsat och visar att man försökt hålla jämna skift för att efterlikna kvaderstensbygge. Den medeltida takstolskonstruktionen är av romansk typ med bevarade ornerade hammarband. Dendrokronologisk datering har angett cirka 1170 som fällningsår för ekvirket. Ursprungligen fanns portaler i norr, söder och en sydportal in till koret. Vid 1798 års renovering igensattes de södra portalerna och en västingång öppnades. Absidfönstret tillkom 1693 medan det mindre fönstret på korets södra vägg är ursprungligt. Ett större fönster upptogs på södra långhusväggen 1798 och ersatte då ett mindre och ursprungligt. Det plana innertaket av trä i kyrkorum och kor, läktarna och troligen även bänkinredningen samt absiden har målningar av Johan Christian Zschotzscher från 1751. Det murade altaret omgärdas av slutna korbänkar för präst respektive klockare. Nuvarande altarprydnad utgörs av en relief från den medeltida Olovsbildens skåp och av två apostlabilder från Hornaryds kyrkas predikstol. Altarringen av svarvade balusterdockor ombyggdes 1798. Predikstolen från 1702 restaurerades och konserverades 1958-59. Den slutna bänkinredningen med bågställningar på bänkspeglarna tillverkades 1652.

Kulturhistorisk bedömning

Värendsbygden påverkades av ett omfattande kyrkobyggande från slutet av 1700-talet och knappt ett hundratal år framåt. Då moderniseringsvågen satte in under 1700-talets senare del, för att framför allt möta behovet av tillräckligt rymliga kyrkorum för den snabbt ökande befolkningen, var alla utom fem av de 62 kyrkorna i de medeltida socknarna av medeltida ursprung. Nästan hälften var av trä. Något mer än hundra år senare återstod endast ett tiotal medeltida kyrkor i ombyggt skick samt sex ödekyrkor, bland dem den gamla kyrkan i Drev. Dessa sex kyrkor hade överlevt tack vare att den nya kyrkan uppförts på annan plats. De före detta ödekyrkorna vittnar på ett unikt vis om hur de medeltida kyrkorna i Varend såg ut då de utdömdes och är av ett mycket stort kulturhistoriskt värde, även i ett riksperspektiv. Drevs gamla kyrka med kyrkogård utgör en sällsynt ålderdomlig kyrkomiljö. Byggnadens romanska konstruktion och karaktär är välbevarad. Med kristendomen kom en teknisk nyhet, nämligen konsten att mura och bygga i sten. Det betyder att man i Drev måste ha haft såväl goda förbindelser som ekonomiska möjligheter att engagera specialister utifrån till kyrkobygget. Även den medeltida takstolen av romansk typ är till stor del bevarad.

Interiört är kyrkorummet starkt präglad av den rika målningsdekoren och inredningen från 1600- och 1700-talet. Ombyggnader och förändringar som torn, vapenhus och läktare låter oss ana att befolkningen ökade i socknen, medan moderniseringar i form av större fönster och målningsdekor tyder på att ekonomin var god och att man velat manifesteras detta i den gemensamma gudstjänstlokalen. Av samma skäl övergavs Drevs gamla kyrka för en ny 1868. Genom de förändringar som kyrkan genomgått och av den prägel den har i dag kan vi alltså utläsa något av allt det som hänt i bygden.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön

- Kyrkan är så ömtålig att i princip inga förändringar är tänkbara. Hela kyrkan har så unika och omistliga värden att det här endast kan bli fråga om varsamt underhålla och konservera när det behövs.
- Kyrkan har bevarats i ett mycket ålderdomligt skick och man kan uppleva en helhetsmiljö där tiden stannat på 1600-1700-tal.
- Kyrkan innehåller dessutom speciella inslag som inte så ofta har bevarats, till exempel den rika målningsdekoren från 1700-talet, sidoläktare, korbänkar och allmogens minneskransar över avlidna barn.
- Klockstapeln, tillkommen 1955-56 efter ritningar av länsarkitekt Hans Lindén, har medvetet uppförts på andra sidan vägen, på avstånd från kyrkan men ändå integrerad i miljön.

LITTERATUR

- Bergström, Carin, *Kyrkplatsen som socknens centrum*, Riksantikvarieämbetet 1992.
- Historia för framtiden: Kulturminnesvårdsprogram för Kronobergs län*, Länsstyrelsen i Kronobergs län & Smålands Museum 1981.
- Kyrkobyggnader i Kronobergs län*, Länsstyrelsen i Kronobergs län 1998.
- Kyrkobyggnader 1760 – 1860: Sveriges kyrkor 216, Småland och Öland del 2*, Almqvist & Wiksell 1993.
- Prästgårdar i Kronobergs län: Kulturhistorisk undersökning*, Länsstyrelsen i Kronobergs län & Smålands Museum 1983.
- Schwanberg, Ingrid, *Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning av kyrkor*, Riksantikvarieämbetet 2002.
- Sjösåsboken, del II*, Sjösås, Drev och Hornaryds Hembygdsförening 1959.
- , *del III*, Sjösås, Drev och Hornaryds Hembygdsförening 1975.
- Ullén, Marian, *Kyrkorna i Sjösås: Sveriges kyrkor 114, Småland 2:1*, Almqvist & Wiksell 1967.
- , *Drevs och Hornaryds kyrkor: Sveriges kyrkor 120, Småland 2:2*, Almqvist & Wiksell 1968.
- , *Dädesjö och Eke kyrkor: Sveriges kyrkor 126, Småland 2:3*, Almqvist & Wiksell 1969.
- (red) -, *Under det höga valvet: en Tegnérbok*, Norstedts 1996.
- Våra kyrkor*, Klarkullens förlag 1990.
- Widmark, Henrik, *Femton kyrkor i Skåne: en modell för kulturhistorisk värdering av kyrkobyggnader*, Länsstyrelsen i Skåne län, 2000.